

PAPER DETAILS

TITLE: Küre Bakir Madeni (1800-1821)

AUTHORS: Gülsah KAYA

PAGES: 121-143

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/884146>

KÜRE BAKIR MADENİ (1800-1821)*

Gülşah KAYA†

Öz

Madenler, yüzyıllardan beri toplumların yaşantılarında oldukça önemli bir yer tutmuş önemli gelir kaynaklarındandır. Maden ocak ve işletmeleri, devletin para rejiminin örgütlenmesinde ve tedavüle sunulmasında önemli bir yere sahiptirler. Kastamonu'nun Küre ilçesinde bulunan bakır madenleri de bölgeyi tarih boyunca önemli kılmıştır. Küre'nin tarihteki bilinen adı "Küre-i Nühâs"tır ve eski Türkçede "Bakır Ocağı" anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılarak, 1800-1821 tarihleri arasında Küre bakır madenleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Giriş kısmında, Küre'nin tarihine kısaca değinildikten sonra, madenlerin en canlı dönemi olan 1300-1500 yılları arası dönemden bahsedilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki maden ocaklarının nasıl ve kimler tarafından idare olunduğu, madenlerde kimlerin, hangi görevlerden sorumlu olduğu, Osmanlı Devleti'nin madenler konusundaki uygulamış olduğu politika konularına da değinilmiştir. Diğer kısımda, 1800-1821 arası arşiv belgelerinden istifade edilerek Küre bakırının nakli ve Darphâne'ye teslim edilmesi, teslim edilen bakır miktarı, Küre bakırının saray mutfağında ve Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması, maden emniyeti hususunda şikâyet konuları, alacak-verecek davaları, işçi istihdâmı, maden çalışanlarının durumları ve bağlı oldukları köyler hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küre, Bakır Madeni, Küre-i nühâs, Osmanlı Devleti.

Kure Copper Mine (1800-1821)

Abstract

Mines are an important source of income that has occupied an important place in the lives of societies for centuries. The mines and enterprises have an important place in the organization and introduction of the money regime of the state. Copper mines in Kastamonu's Kure district have made the region important throughout history. The known name of Kure in history is "Küre-i Nuhas" and it means "Copper Mine" in old Turkish.

In this argument, some evaluations were made about Kure copper mines- between 1800-1821-by utilising the documents from Ottoman archives. In the

* **Geliş Tarihi/Received Date:** 15-01-2019-**Kabul Tarihi/Accepted Date:** 11-12-2019

DOI: 10.30913/alinterisosbil.513083.

Atf Künyesi/Citation:

Metin içi/ In Text: (Kaya, 2019, Sayfa No)

Kaynakça/ References: Kaya, G. (2019). Küre Bakır Madeni (1800-1821). *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 3 (2), ss. 121-143, Doi: 10.30913/alinterisosbil.513083.

† Küre Bakır Madeni, (1800-1850) isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Kastamonu Üniversitesi Doktora Öğrencisi, gulsahkaya216@outlook.com.tr (**Orcid: 0000-0003-3291-0116**)

introduction,after briefly mentioning the history of the Kure,the period between 1300-1500, which is teh most lively perid of the mines, is mentioned. In addition, how and by whom the mines in the Ottoman Empire are governed, who is responsible for the mines and which duties, the policy issues taht the Ottoman Empire has applied in the field of the mines are also mentioned. Beside these, some quite important subjects were determined about Kure-i Nühâs mine, the transportation of Kure copper mine and its delivery to Engraving and printing place, the usage of Kure copper in palace cuisine and Ottoman Army, the complains about mining asurance, employment, the conditions of mine workers and some knowledge about their villages. by utilising the documents from Ottoman Archives between 1800-1821.

Keywords: Kure, Copper Mine, Kure-i Nuhas, The Ottoman Empire.

GİRİŞ

Küre, Türkiye'nin Batı Karadeniz bölgesinde, Kastamonu sınırları içerisinde, İsfendiyar Dağları üzerinde, İç Anadolu'yu Karadeniz kıyı şeridine bağlayan yol güzergâhında yer almaktadır. İlçe mülki arazisi dağlık ve sarp bir yapıya sahiptir. İlçe merkezi Kastamonu'ya 60 km, İnebolu'ya 30 km, Ankara'ya 300 km, İstanbul'a 465 km karayolu ile bağlıdır. Deniz seviyesinden 660 metre yüksekliktedir. İlçenin en önemli akarsuyu Zemberekler Çayı ve Uzunöz Deresi'nin birleşerek meydana getirdikleri Küre iki çayıdır (Keser, 2013:2).

Harita 1: Küre'nin günümüzdeki konumunu göstermektedir (Kaynak: <http://www.kastamonukultur.gov.tr/TR-63821/kure.html>).

İlçenin ve bölgenin tarihçesine çok kısa değinmek gerekirse, Kastamonu'nun bir vilayet olarak sınırları Selçuklular zamanında ve XI. yüzyıl sonlarından itibaren oluşmaya başlamıştır. 1071'den sonra Türklerin Anadolu'ya hızla gelmeleriyle Bizans'ın elinde tuttuğu Kastamonu, Selçuklu komutanı Emir Kara Tegin vasıtasıyla Selçuklu idaresine geçmiş ve sonrasında bu kent XII. yüzyıl boyunca Bizans- Selçuklu arasında birkaç kez el değiştirmiştir (Yakupoglu, 2009: 19-20).

Osmanlılar ise 1460 yılında Kastamonu ve Sinop'u birlikte ilhâk edince, bakır madenine büyük önem vermiş ve işletilmesi, maden çıkarımının artırılması hususunda her dönemde yakın ilgi göstermişlerdir. Hatta Küre'de Elmalı Dağı'nda yeni bir madenin bulunduğu haberi alındıktan hemen sonra, bulunan bu yeni madenle ilgili teferruatlı bir araştırma yapılması için Küre Kadısı ve Küre Emni Mustafa Bey'e haber gönderilmiştir (Kankal, 2004: 121).

Küre madenlerinin en canlı dönemi 1300-1500 tarihleri arasında yaşanmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet devrinde, maden büyük çapta

işletilmiş, İstanbul'un fethinde kullanılan toprakların bakırları Küre'den getirilmiştir (Kankal, 2004: 121). Hamdullah Kazvini'ye göre, XIV. yüzyıl başlarında Candaroğulları Beyliği'nin bakır madenlerinden 15 bin altın sikke gelir elde ettiği görülmüştür (Karpov, 1990: 57). Bizans kaynaklarına göre XV. yüzyıl ortalarında Sinop ve Kastamonu'nun bakır madenleri Ön Asya'da en iyi madenler olarak görülmüş ve buradan elde edilen gelir miktarı 200 bin statere (altın sikke) ulaşmıştır. Candaroğulları bu gelirin ¼ kısmını, yani 50 bin stateri Osmanlı'ya haraç olarak vermiştir (Karpov, 1981: 29).

Osmanlı maden ocakları Darphâne Nezareti'ne bağlı kalmıştır. Merkezden idare edilen maden ocaklarında bütün işlerden sorumlu tutulan ve devlet tarafından atanan resmî görevliler olmuştur. Bu görevliler vâsıtasıyla devlet, adı geçen mıntikalarda yapılan muamelelerden haberdâr edilmiştir. Devlet geliştirdiği stratejileri tatbîk ettirmiş, denetimi bu sayede sağlamıştır. Bu görevlilerin en rütbelisi maden emindir ve emrinde farklı sorumluluklar üstlenen çeşitli memurlar vardır. Maden ocağının büyüklüğüne ve cevherin zenginliğine göre bunların sayısında değişiklik görülmüştür. Bu memurlar arasında yine devlet tarafından atanan kâtipler, mutemetler, vezanlar olmuştur. Kâtipler, madenle merkez arasında yapılan her türlü yazışmalardan, hazine adına tutulan hesaplardan ve maden için gerekli her türlü tedârik ve zahireden sorumlu tutulmuşlardır. Mutemetler, tedârikin yerine ulaştırılmasından, ocaklardaki onarım ve donanımdan, nakliyat işlemleri ile işçilerin denetimi ve yoklamalarından sorumlu tutulmuş, vezanlar ise üretilen ve merkeze gönderilen cevherin miktarının belirlenmesinden mesul olmuşlardır (Altunbay, 2002: 1473).

Kastamonu Sancağı Kanunnâmesinin olmaması nedeniyle Küre bakır madeninin işletilmesi biçimi, burada çalışan işçi ve idarî görevlilerin vazifeleri, onların çalışma şekil ve şartları gibi konularda maalesef detaylı bilgi bulunamamıştır (Kankal, 2004: 121).

Osmanlı Devleti madenler konusunda kendi kendine yeterlilik politikası gütmüş ve başarılı olmuştur. Maden çıkarımı ve arıtılması işlerinde olduğu gibi, madenlerin naklinde de dikkatlice davranarak, kara ya da deniz yolları aracılığı ile çıkan bakırın gerekli yerlere gönderilmesini sağlamıştır.

KÜRE BAKIR MADENİ (1800-1821)

1-Küre Bakırının Nakli ve Darphâne'ye Teslim Olunan Bakır

Madenler, yüzyıllardan beri toplumların yaşamlarında oldukça önemli yer işgal etmiş gelir kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Osmanlı maliyesinin başlıca gelir kaynaklarından birisi de madenler idi.

Devletin para rejiminin örgütlenmesinde ve tedavüle sunulmasında maden ocak ve işletmeleri temel girdiler teşkil etmiştir (Sahillioğlu, 1978: 4).

Osmanlı coğrafyasında madenlerin dağılışına bakıldığında zaman 37 farklı madenin bulunduğu göze çarpmaktadır. En fazla sayıya sahip olan maden ise 62 adet ile gümüş madenidir. Bunlar içinde sayısı 10'dan fazla olan madenler sırasıyla; bakır 54, simli kurşun 50, krom 47, kurşun 33, zımpara 30, altın 26, manganez 24, antimon 18, çinko ve kömür 17, linyit 14, petrol 14 ve demir 10 adettir (Bayartan, 2008: 149).

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren hem Rumeli, hem de Anadolu'da maden ocaklarına gereken önemi vererek bir madencilik sektörünün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Tızlak, 1993: 295). Osmanlı ülkesinde bakır madeni: Kastamonu Küre, Ergani, Gümüşhane ve Kratova'da; gümüş: Gümüşhane, Keban, Espiye, Bilecik, Sidrekapsa, Novaberde ve Gümüşhacıköy'de; demir: Bilecik, Kığı, Samakov ve Rudnik'te; altın: Keban ve Ergani'de; şap: Kütahya ve Şebinkarahisar'da; kurşun madeni ise Niğde, Bereketli ve Keban'da çıkarılmıştır (Tızlak, 1993: 2). Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında XVII. yüzyılda bakır madeni, sadece Gümüşhane ve Kastamonu Küre'de üretilmiştir. Bu nedenle Küre denildiğinde, akla hiç şüphesiz Bakır madeni gelmektedir. Küre'nin tarihteki bilinen adı “Küre-i Nühâs” olup eski Türkçede “Bakır Ocağı” anlamına gelmektedir.

1487'de küçük çaplı bir şehir kadar olan Küre'nin merkezde askeriler, muaflar ve işçiler dâhil 3000 civarında bir nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda ilçe merkezinde gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. Şehir merkezinde madenci nüfus da yaşamıştır. Küre kaza merkezinde oturan madenci nüfusunun köleler hariç yaklaşık 150-200 kişi olduğu söylenebilir. Bu rakam yıllara göre değişiklik göstermektedir (Faroqi, 1994:217).

XV. yüzyılda Küre madeninde “ustabaşılar”, maden işleyiciler (Küreciler), “kalcılar” (arıtımcılar) ve mühendisler de görev yapmışlardır. Madende kölelerin çalıştırıldığı da bilinmektedir. Köleler daha çok derinden çıkarılan madende görevli olmuşlar, ağır işleri yapmışlardır (Yakupoglu, 2012:39).

Küre maden ocakları XVI. yüzyılın ilk yarısında bir durağanlığa girmiş ve bu yüzyıl sonlarından itibaren ise önemini bir nebze kaybetmiştir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Küre'nin nüfusunda bir azalma olmuştur. Bunun bir sebebi, şehir Candaroğulları'nın elinden çıktıktan sonra Osmanlı döneminde Küre bakır madeninin ülkenin merkez bakır madeni ocakları statüsünde değerlendirilmemiş olması olabilir. Oysaki bu madenler zamanında, Candaroğulları'nın en büyük devlet gelirini oluşturmuştur. Diğer bir nedeni ise, Osmanlı idari ve iktisadi düzeni meşgul eden iç ve dış

sorunlardır. Savaşların uzun sürmesi, ticaret yollarının değişmesi, köle celbinin zorlaşması, bütçenin açık vermesi, köylünün toprağını bırakıp göç etmesi bu meseleler arasında gelmektedir (Yakupoğlu, 2012:41).

XVII. yüzyılda Anadolu topraklarında sadece Gümüşhane ve Küre’de bakır madeni üretilmekte olduğu görülmektedir. Küredeki bakır fırınları genellikle özel kişilere aitti. 1645 yılında Küre’de zenberekleri (yüksek fırın) ve bakır cevheri olan bir adam bu varlıklarını üç yıl bir süre için yılda 400 batman bakır karşılığında başkasına devretmişti. Cevher ve fırın üzerinde geçici kullanım hakkı elde eden kişi mal sahibinin ve Osmanlı Devleti’nin payını ödedikten sonra elinde kalan bakırla istediğini yapabiliirdi. Bu tip ortaklıklar mali kaynakları yetersiz olan Küreci adaylarına maden ya da yüksek fırın işletmeye başlama fırsatı veriyordu (Yakupoğlu, 2012:43).

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Ergani ve Keban madenleri Osmanlı’nın maden üretim merkezi haline gelmişlerdir. Küre’de ise yüzeye yakın bakır madeninin zamanla azalması ile bakır verimi düşmeye başlamıştır. Bunun nedenleri arasında teknik imkânsızlıklardan dolayı derinlerdeki galerilere inen yer altı sularının boşaltılmasının güçlüğü, yeterli havalandırmanın yapılamaması, tenör oranı yüksek madenin derinlerden çıkartılamaması sayılabilir. Ayrıca madenin derinlere inen ocaklarında çalıştırılan kölelerin sayısı da her geçen gün azalmıştır. Zamanla çalışma şartlarının ağırlaşması üzerine Küre ocaklarında çalışacak yeterli Küreci de bulunamaz hale gelmiştir (Faroqhi, 1994: 121-122).

Küre bakır madenleri Sivas, Tokat ve Amasya gibi şehirlerin bakır esnafına verilip, fazlası ise İstanbul’a sevk edilirdi. Küre’de üretilen bakırın başlıca nakil ve dağıtım güzergâhı deniz yolu idi. Darphâne-i Âmire adına madende üretim yapan ve Emanet yöntemi ile Küre Bakır Madenleri’ni işleten işletmeciler ürettikleri bakırı madenlerin bağlı bulunduğu İstanbul’daki Darphâne-i Âmire’ye teslim etmek zorundaydılar (BOA, C..DRB., nr.57/2815). Küre Madenleri’nde üretilen bir yıllık bakır mahsulü Darphâne-i Âmire’ye İnebolu’dan deniz yoluyla, gemilere yüklenerek gönderilmekteydi. Bu gemilerin kirası hazineye ait olup, Küre-i Nühâs Kastamonu Mukâataası Mültezimi tarafından verilmekteydi. Bakır ihtiyacı doğan yerlere, Darphâne-i Âmire parça parça bakır teslim edebiliyordu. Darphâne-i Âmire’ye teslim edilen bakırlar Başmuhasebe’ye kaydedilip, Darphâne’ye bakırın teslimini gösteren senet buradan verilirdi (BOA, C..DRB., nr. 55/3744).

Mukâataanın Darphâne-i Âmire tarafından idare edilmesindeki asıl maksat, daha fazla üretim ve üretilen mamülün en kısa zamanda Darphâne’ye ulaştırılmasıydı. Bunun gerçekleşmesi için ne gerekiyorsa icabına bakılarak, çalışan personel rencide edilmeden, üretilen mamül bekletilmeyerek, pey der pey hazineye gönderilmek, masraf defterlerini

vaktinde merkeze bildirilmek üzere ihâle kılınması ve bu konunun Derterdâr'a havâle edilmesi talebinde bulunulmuştur (24 Temmuz 1829), (BOA, C..DRB., nr. 24/1182).

Bu işletmecilerden biri olan Küre Bakır Madeni Emîni Kapıcıbaşı Altıkulaçzâde Mehmet Ağa, 1801 yılında ürettiği bakırdan devlet hissesine ait 2.917kg (Belgelerde “okka” tabiri kullanılmıştır. Okka: Tartı ölçülerinden birinin adıdır. Bunun yerine “kıyye” de kullanılırdı. Okka beldelere, şehir ve kasabalara göre değişmekle beraber en tanınmış olanı dört yüz dirhem, 1,282 gramdır. Bilgi için bkz. Pakalın, 1983) ham bakır deniz yoluyla İstanbul'a nakledilmiştir (BOA, C..DRB., nr.57/2815).

İnebolu Limanı'ndan gemiye yüklenen miktar ile Darphâne'ye teslim edilen bakır miktarı arasında 21 kg eksi fark olduğu görülmektedir.

Küre Maden eminliğinin 1802 yılında el değiştirdiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 1802 yılında Maden eminliğinin Kapıcıbaşı Altıkulaçzâde Mehmet Ağa'dan Lütfullah Ağa'ya geçtiği görülmektedir.

1802-1811 yılları arasında İnebolu Limanı'ndan İstanbul'a deniz yoluyla gönderilen toplam Küre-i nühâs miktarı 73.009 kg.dır. İstanbul'da Darphâne-i Âmire'ye teslim olunan bakır miktarı ise 69.513 kg.dır. Arada 3.496 kg. eksi fark vardır. Bu farkın nereden kaynaklandığına dair belgelerde herhangi kesin bir bilgiye rastlanmamıştır (BOA,C..DRB., nr.38/1885, BOA, C..DRB. nr.24/1182).

Küre bakırının İstanbul'a nakli sırasında deniz kazalarının yaşandığı da tespit edilmiştir.

Örneğin; 1811 senesinde, Darphâne-i Âmire tarafından zapt ve idâre olunan Küre-i Nühâs'dan devlet hazinesine teslim edilmesi gereken 16 külçe ham bakırı teslim etmek üzere İstanbul'a hareket hâlindeki Velihacıoğlu kaptanlığındaki Ahmet Reis şehtiyesi, Kocaeli'nin Şile kazası, Aluçköyü açıklarında fırtınaya tutularak karaya oturmuştur. Kurtarılan maden külçelerinden 49 parçası Moravioğlu Mehmet Reis'in gemisine yüklenmiştir. Ancak bu şehtiye de Kefken Boğazı'nda batmış, mürettebâtından kurtulan olmamakla beraber, geminin ambarı kapalı olduğundan maden külçeleri zâyi olmamıştır. Karaya oturan Ahmet Reis gemisinde kalan külçe bakır madeni ile batan Moravioğlu Mehmet Reis gemisindeki 49 parça külçe bakırın İstanbul'a nakli için Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Hacı Ahmet Aziz Paşa ve Şile eşrafına ferman gönderilmiştir (27 Mart 1812), (BOA, C..DH., nr. 349/17453).

Aynı olayı anlatan Seyyit İbrahim imzalı belgede halkın da yardımlarıyla batık gemideki külçelerin münâsip bir gemiye yüklenerek gönderilmesi husûsunda Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı ve Kadısına ferman gönderilmesi istenmektedir (BOA, C..AS., nr. 165/7251).

1820 senesinde mültezim olan Hacı Halil Ağa'nın izniyle, çıkarılan bakır vaktiyle parça parça gönderilmiş, ayrıca tez elden 5.128 kg bakır göndermeyi taahhüt etmiş, bu günlerde iskeleye gemi gönderilmesine gayret edeceğini beyân etmiştir. (1 Kasım 1821), (BOA, C..SM., nr. 44/2207).

1821 yılına ait bu belgeden sonraki 20 yıllık döneme ait herhangi bir belgeye ulaşılamadığı için bu yıllarla ilgili değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Bu yıllarda artık Küre'de yeraltı ocaklarından maden çıkarımı neredeyse tamamen durmuştur. 1840'larda Küre maden ocağında önceden çıkarılan cüruftan bakır elde edilmeye çalışılmakta idi. Bu dönemde Küre bakırı Kastamonu esnafının talebini karşılamaya bile yetmemiştir. Çok normaldir ki Kastamonu bakırcı esnafı bu durumdan şikâyetçi olmuştur (İbret, 2007:209).

1845 yılında Küre madenlerinin işletilmesi imtiyazı Hacı Costi veya Bedos adıyla bilinen kişiye verilmiş, bu kişi çay kenarına kurduğu 17 fırından (zenberek) bakır üretimi yapmıştır. Aynı tarihte kürede bir madenin çökmesi ile çok sayıda madenci hayatını kaybetmiş, geri kalanları da madene girmekten çekindiği için madencilik faaliyeti kesintiye uğramıştır (Yakupoglu, 2012:43).

2-Küre Bakırının Kullanıldığı Yerler

Osmanlı Dönemi madenciliğinin önemi bakırcılık merkezlerinin oluşması, devlet ile birlikte halkın da bakır eşya kullanımına itibar etmesi ile ilgilidir. Tokat, Sivas, Amasya, Kastamonu, İstanbul, Afyonkarahisar, Muğla, Konya, Küre, Trabzon, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Gaziantep, Maraş, Mardin gibi bazı önemli merkezlerde ham bakırı toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde biçimlendiren atölyeler bulunmaktadır (Erginsoy, 1978: 33).

Bu merkezler önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuşlardır. Bunlar aynı zamanda kentlerin sanayi kolunu oluşturan önemli sanat atölyeleridir (Karpuz, 2002:2)

XVI.-XVIII. yüzyıllarda Küre madenlerinden elde edilen ham bakırın Kastamonu'da da işlendiği, mamul hâle getirildiği ve buna dayalı sanat dalının bir hayli geliştiği söylenebilir. Kastamonu ve Küre yöresinde bakırcılıkla birlikte kalaycılık da gelişmiştir. Esasen kalaycılık bakırcılıkla ilgili bir sanat koludur. Geçmişte evlerde kullanılan kazan, leğen, tencere, tava, sini, tepsî, sahan, semaver, bakraç, ibrik, şamdan ve benzeri gibi eşyalar çoğunlukla bakırdan üretilmekteydi. Bakırın oksitlenmesi veya bakır çalması yüzünden bazı insanların zehirlendiğine şahit olunmasından dolayı halkın gündelik işlerinde kullandığı kapların "kalaylama" denilen

işleme tabi tutulması gerekirdi, bu işlemi yapana da “kalaycı” deniliyordu. Küre’de de bakırdan eşyaların imâlatı gelişmişti. O kadar ki Osmanlı payitahtının bakır tas ihtiyacı Kastamonu’da yapılan üretimle karşılanıyordu. Bakır işlemeciliği burada adeta sanatkârane bir şekilde yapılmaktaydı. Bunda şüphesiz bakırın Küre’den çıkartılmasının büyük rolü vardı (Kankal, 2004:124,128,129).

Hatta Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinde kullandığı topların üzerinde “Küre-i Nühâs” terimi okunmaktadır. Nitekim Kâtip Çelebi (1609-1657) “Cihannüma” adlı eserinde Liva-i Kastamonu faslında: “Küre-i Nühâs, Kastamonu’nun nahiyesi olmakla ekser evâni (eşya) bu şehirde işlenir, etrafa gider.” demektedir. (Cumhur,1998: 7-8).

Küre bakır, gemi inşasında da kullanılıyordu. Özellikle Sinop Tersanesi’nde inşa edilen gemiler için ihtiyaç duyulan bakır, Küre-i Nühâs Kadılığı’na ve Maden Emîni’ne hüküm yazılarak temin yoluna gidiliyordu. Bedeli ise Tersane Emîni tarafından ödeniyordu (Ünal, 2006: 248).

Küre bakır Osmanlı saray mutfagındaki kap-kacak yapımında da kullanılmaktaydı. Bakır, bakır ustalarının ellerinde şekillenip, Matbâh-ı Âmire’de kullanılan mutfak malzemelerinin bir kısmını oluşturunuyordu. 19.yüzyılın ilk yarısında Küre bakırının Osmanlı saray mutfakları araç-gereçlerinde kullanıldığı aşağıda verilen iki arşiv belgesinden de anlaşılmaktadır.

21 Mart 1809 tarihli Matbâh-ı Âmire Emîni’nin yazdığı dilekçeye göre, Matbâh-ı Âmire’de kullanılan mutfak malzemelerinden telef ve kayıp olanlarının tamamlanması için, daha önce kararlaştırılmış olan 2.000 kuruşluk ödenekle 1.500 okka Küre bakırının alınması hususunun, Defterdâr Efendi’ye emredilmesi istenmektedir. 26 Mart 1809 tarihinde ise, sarayda kullanılmak üzere Kastamonu bakırından yani Küre bakırından üretilecek olan mutfak malzemesi için gerekli bakırın Darphâne-i Âmire tarafından verilmesi için Telhis yazı ile bildirilmiştir (BOA, C..DRB., nr.26/1294).

31 Mart 1809 tarihli buyruğuya göre, Matbâh-ı Âmire’de mevcut mutfak malzemelerinden eskimiş olanlarının yenilenmesi için, daha önce de kararlaştırılmış olan 2.000 kuruşluk ödenekle ihtiyaç duyulan bakırın Küre bakırından temin edilmesi istenmiştir. Kayıtların incelenmesi sonucunda, bakır mutfak malzemesinin üretim ücreti olan 2.000 kuruşun ödenmesi hakkında tezkire verilmiş, malzemenin Darphâne-i Âmire mevcudundan verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, C..DRB., nr.26/1294).

Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında da Küre bakırının kullanıldığı görülmektedir. 25 Haziran 1809 tarihinde Mühimmât Nâzırı, Darphâne Nâzırı ve diğer yetkililer arasındaki yazışmalarda; Ordu-

yı Hümâyûn'un mutfak eşyası, Cephâne-i Âmire'nin silahları, müşir ve seraskerlerin takımları için, Kastamonu Küre bakırından, önceden tertip edilmiş miktarda bakırın gönderilmesi ve ücreti konuları ele alınmaktadır. Söz konusu bakırdan acilen Ordu-yı Hümâyûn için gerekli olan 6.000 okkasının Tekfurdağı'na gönderilmesi ayrıca belirtilmiştir (BOA, C..DRB., nr. 13/613).

30 Haziran 1809 tarihinde, Mühimmât Nâzırı Ahmet Beyefendi'nin takriri ve Darphâne-i Âmire Nâzırı'nın mühürlü ilâmı gereğince Ordu-yı Hümâyûn'a lâzım olan bakır, Darphâne-i Âmire'de mevcut Küre bakırından 6.000 okka ham bakır olarak verilmiştir (BOA, C..DRB., nr. 13/613).

Küre bakırının Osmanlı ordusunun mühimmât ihtiyacının imâlinde kullanıldığı verilen bu iki belgeden anlaşılmaktadır.

3-Usulsüzlük-Şikâyet ve Alacak-Verecek Konuları

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 19. yüzyılın ortalarına kadar madenler hakkında şer'i hükümler uygulanmıştır. Buna göre hangi arazide olursa olsun maden işletenler hasılatın beşte birini hazineye vermekle sorumluydular. Devlete ait madenler ise maadin nazırları vasıtasıyla emaneten işletilir veya mukataa usulü ile mültezimlere ihale olunurdu (Eldem, 1994:41).

Eminin emrine madenin genişliğine göre sermaye akçesi verilirdi. Odun, kömür, madencilerin yiyecekleri emin veya mahallin kadısı tarafından ve parası madencilerden alınmak üzere temin edilirdi. Maden çıkarıldığında, emin, tayin edilen hadde göre (beşte-dörtte bir, sekizde bir) mîrî hissesini alır –parasız olarak- kalan kısmını, eğer devletçe ihtiyaç varsa gene tayin edilen bir fiyata göre sermaye akçesiyle mîrî nâmına satın alınırdı. Buralara bazen devlet esir de gönderiyor, ihtimal hisseye iştirâk ediyordu (Çağatay, 1987: 124).

19. yy'ın büyük bölümünde maden işletmeciliği ya doğrudan devlet eliyle, ya da devletle özel işletmeci arasında imzalanan anlaşmanın koşullarına bağlı olarak özel girişimciler tarafından yapıyordu. Osmanlı yönetimi çoğu kez, yakın çevredeki köylülerin madenlerde çalışması için maden işletmelerinde düzenlemeler yapıyordu (Quataert, 1985: 914-915). Ama yine de maden işletmelerindeki usulsüzlük ve şikâyet konularının sonu, aşağıda görüleceği üzere, gelmemiştir.

Maden Mukâtaası bünyesinde bulunan Kömürcüyan zümresinin görevi, mîrî zenberek adı verilen devlete ait üretim fırınlarının kömür ihtiyacını karşılamaktı. Kömürcüler tarafından temin edilen kömür, Küre Emînine teslim edilmekte ve teslimât karşılığı paralarını almaktaydılar. Mîrî fırınlar için gelen kömürün ihtiyaç fazlası olması hâlinde maden

sahasında faaliyet gösteren diğer Kürecilere verebilmekte idi. Kural böyle olduğu hâlde, kendi hesabına fırın işleten Abdülbâki bu uygulamaya müdahale etmiş, mîri fırınlara kömür temininde çalışan Kömürcüleri kendi fırınlarına kömür sağlamak üzere çalıştırmak istemiştir. Eski Defterdârın şikâyeti üzerine duruma el konmuş ve Abdülbâki'nin usulsüz müdahalesi men edilmiştir (BOA, C..ADL., nr.43/2617).

Buna göre, bundan böyle Küre'de üretilen zenbereklerle gereken kömür Küre Emîni tarafından nakil ve tedârik olunduktan sonra, geriye kalanı Küreci grubunun zenbereklerine yine Küre Emîni tarafından verilip, Küreciler ve Abdülbâki Ağa'nın kömürcü amelelerine asla müdahale ettirilmemesi ve bu gibi taarruzlardan uzak durulmasına özen gösterilip, dikkat edilmesi husûsunda Kastamonu Mütessellimi Altıkulaçzâde Mehmet Bey ve Kastamonu Kadısı'na 10 Ağustos 1805 tarihinde ferman gönderilmiştir (BOA, C..ADL., nr.43/2617).

Mukâtaa Mültezimi Lütfullah Ağa'nın, bir sene boyunca bedeli olan 20.000 kuruşun 5.000 kuruşunu Mart ayından iki ay önce, 5.000 kuruşunu da Mart ayı başında, kalan 10.000 kuruşunu da Mart ayından altı ay sonra Defterdâr Hacı İbrahim Reşit Efendi'ye ve senelik 12.000 okka ham bakırın da söz verildiği gibi teslim olunmak üzere zimmetinde borçlu olduğu, bizzat Lütfullah Ağa tarafından yazılıp, mühürlenip Defterdâr Hacı İbrahim Reşit Efendi'ye verilmiştir (15 Ağustos 1805), (BOA, C.DRB., nr. 23/1114).

Daha sonraları işlediği bir suçtan dolayı İstanbul'da Kaygulu Ağa Konağı'nda hapsolunan maden emini Lütfullah'ın af ve salıverilmesi karşılığı hazineye ödemeyi taahhüt ettiği 211.720 kuruştan, 46.000 kuruşunun kardeşi İbrahim tarafından ödendiği ve 13.860 kuruş borcu kaldığı Başmuhasebe'den bildirilmiştir (BOA, C..DRB., nr. 24/1171). Borcun tahsili için emir verilmesi Pâdişah'a bildirilmiştir (8 Aralık 1808), (BOA, C..DRB., nr. 24/1171).

Kastamonu Kadısı'na, Mütessellimi'ne, Kastamonu taraflarında görevli bulunan Sadrazam Mektupçusu Mîr Mehmet Bey'e hitâben yazılan ferman müsveddesinde; önceki bir suçu sebebiyle İstanbul'da hapis bulunan Eski Küre-i Nühâs Emîni Lütfullah'ın affına karşılık ödemeyi taahhüt ettiği 211.720 kuruşun 131.720 kuruşu merhameten affedilmiş, kalan 80.000 kuruşun ödenmesi için ferman gönderilmiştir. Bu meblağın 34.000 kuruşu ödenmiş, kalan 46.000 kuruşun yarısı, kefil olan kardeşi İbrahim tarafından verilmiş, ancak kalan 13.000 kuruş zamanı geçmesine rağmen henüz ödenmemiştir. Vâdesi geçen bu 13.000 kuruşun en kısa zamanda tahsili istenmiş ve bu husûsta görevli olan memura destek ve yardımcı olunması Kastamonu Kadısı ve Mütessellimi'nden istenmiştir. Verilen emrin dikkatle ve özenle yerine getirilmesi buyrulmuştur (9 Aralık 1808), (BOA, C..DRB., nr. 24/1171).

Memuriyetle Kastamonu taraflarında bulunan Mehmet Bey tarafından gönderilen yazıda ise, Mehmet Bey'in Kastamonu Sancağı Devrekânî Kazası sâkinlerinden Lütfullah Ağa lâkaplı kişiyi, maktûl Tayyar Paşa bazı sebeplerle hazineye 400 kese akçe vermek üzere tutuklamış ve Lütfullah Ağa vaad ettiği meblağın bir kısmını affettirmiş, bir kısmını ödemiş, kalanını da taksitle ödemeyi istemiş ise de, kendisi servet sahibi olmasına rağmen, zimmetinde mevcut olanlarla meblağın tamamını ödemesi için bir ferman gönderilmesini talep ettiği görülmektedir (BOA, C..DRB., nr. 24/1171).

Gönderilen fermanla ise, Lütfullah Ağa hakkında daha önce yazılan ferman ve emirler zikredildikten sonra, Lütfullah Ağa'nın borcunun tamamını bakır satışıyla mı olur yoksa başka sûretle mi olur, hangi sûretle olursa olsun tamamen mübaşire teslim edilerek, hazineye gönderilmesi hakkında Kastamonu Mutesellimi'ne ve Kadısı'na emir verilmiştir (22 Kasım 1809), (BOA, C..DRB., nr. 24/1171).

Osmanlı idaresi bu şikayetlerde dile getirilen problemleri çözmeye çalışsa da uzun vadede sıkıntılar devam etmiştir. Bazı durumlarda da Küreciler mültezimlerden borç para almışlar fakat ödeyememişlerdir (Yakupoglu, 2012: 42-43).

4-İşçi İstihdâmı

XVI. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar geçen sürede, madenlerde çalışan işçilerin durumu, iki ana alt-dönem çerçevesinde incelenebilir. Birinci alt-dönem, başlangıçtan 1800'lere kadar süren ve gelişimi belirleyen temel gücün, Avrupa'ya oranla bir gerilemiş göstermekle beraber, iç dinamiklerin olduğu süreçtir. Bu süreç, "adem-i merkezîyetçi" bir yapı oluşturmaya çalışan iç güçlerin ve Kıta Avrupası dışına taşmaya çabalayan kapitalizmin etkisi sonucu tamamlanmış, 19. yüzyılın ilk yarısını kaplayan bir geçiş döneminin ardından, 1850'li yıllarda, özellikle malî yönü ağır basan kapitalizmin belirleyici duruma çıktığı ikinci alt-dönem yaşanılmaya başlanmıştır (Varlık,1985:917).

XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede, madenler şer'i hükümlerle yönetilmiş; doğal olarak çalışanlarla ilgili düzenlemeler de şeriat kurallarına uygun düşecek bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

Madenlerde çalışan işçiler, genellikle günlük ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde, hatta çoğu zaman buna bile yetmeyen ücret almaktadır. Bazı yörelerde ücret aynî olarak ödenmektedir. Bazı yörelerde, düşük ücretler ve zor çalışma koşulları nedeniyle işçilerin maden ocağından kaçmaması için bazı sübvansiyonlar da yapılmıştır (Varlık,1985:920-921). Aşağıda bahsedilen durum bu konuya örnek teşkil etmektedir.

Kastamonu Mutesellimi ve Küre-i Nühâs Emîni Osman Bey'in 18 Eylül 1807 tarihli yazısından anlaşılacağı üzere, madenlerde istihdam edilen taşçı, kömürcü ve kürekçi gibi işçiler yaptıkları hizmet karşılığında avarız ve bedel-i nüzul gibi vergilerden muaf tutuluyorlardı. Ancak mevcut durumlarından memnun olmayan işçiler kadılardan aldıkları kararlarla yükümlülüklerinden kaçınma yoluna başvuruyorlardı. Belgeden de görüldüğü gibi işçilerin angaryaya tabi tutuldukları görülmektedir (BOA, C..ML., nr. 40/1834).

Kastamonu Mutesellimi ve Küre-i Nühâs Emîni Osman Ağa tarafından yazılan dilekçe incelendiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Küre-i Nühâs kazasındaki Maden-i Hümâyûn'a bağlı köylerin ahâlisi öteden beri madenci olduklarından nüzul ve avâriz vergilerinden muaftırlar. Ahâlden bazıları emirlere aykırı bir şekilde hizmetlerini aksatarak üretimin düşmesine neden olmaktadır. Halkın nizam altına alınması, eskiden olduğu gibi hizmetlerini yerine getirmeleri için bir emr-i âli yayınlanması gerektiğini ilgili mütesellim dilekçesinde ve Küre-i Nühâs Kadısı ilâmında bildirmektedir. Bu kayıtlar incelendiğinde, Küre-i Nühâs Kastamonu Mukâtaası, hazineye ait büyük mukâtaalardan biri olduğundan, Küre, Azdavay ve İnebolu'nun madenci halkı hizmetlerini yerine getirmek şartıyla vergilerden muaf ve özerk yönetime tâbi olup, verilen emirlerin maden emînleri tarafından uygulanması, dışarıdan hiçbir sûretle müdahale olunmaması konusunda bir emr-i şerif yazılmasının gerekli olduğu bildirilmiştir (29 Ağustos 1808), (BOA, C..ML., nr. 40/1834).

İşçilerin durumunun düzeltilmesi yolunda yapılan yapısal değişimler, köklü bir değişimi beraberinde getirmediğinden, maden işçileri, "ağır işçi" olma konumundan çıkamamışlardır.

5-Maden Çalışanlarının Sahip Oldukları İmtiyazlar

Devlet maden işçilerine oda, yemek ve ücret veriyordu. Bunun dışında, bir madenin sürekli işletilmesini özendirmek için yönetim, üretilecek madenin belirli bir miktarını (kimi zaman tümünü), üzerinde anlaşılacak fiyattan satın almayı taahhüt ediyordu (Quataert, 1985: 915).

Amelelerin kabiliyetlerine göre ücretlendirilmesi, kullanılacak kömürün kıyye fiyatına 96.000 kûsur kuruş zam yapılması bu dönemde söz konusu olmuştur (BOA, C..DRB., nr. 30/1468) Aynı zamanda bütün şikâyet konusu işlemlerin yerinde incelenerek köylerin madene yakınlığına göre görevlerinin ve ücretlerinin belirlenmesi ve kimseye zulmedilmemesinden bahsedilerek, senelik gönderilmesi gereken 30.000 okka bakır cevherinin çıkarılması ve Darphâne'ye zamanında ulaştırılmasına dikkat edilmesi de kararlaştırılmıştır (BOA, C..DRB., nr. 24/1182).

Çalışanlar, ayrıca, sayıları 97'ye ulaşan “ örfi” vergilerin bir bölümünden de muaf tutulurdu. Ancak, bu özendirmelere karşın, reayanın topraktan ayrılamamasına benzer bir şekilde, madenciyan taifesinin de madenden ayrılması yasaktı. Sadece ustalar, yerlerine bir vekil bırakmak kaydı ile ve ancak kısa bir süre için madenden uzaklaşabilirdi. Şer’î hükümlerin geçerlikte olduğu dönemde çıkarılan bazı fermanlarda, madenlerde çalışmak istemeyenlerin sürgün ve “siyaset” ile cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Vergi yönünden sağlanan önemli bağışıklıklara rağmen, madenlerde çalışmak istemeyenlerin bulunması, çalışma koşullarının ağır olduğunu düşündürmektedir. (Varlık,1985:917).

Yukarıda da belirtildiği üzere madene bağlı olan köylerin halkı vergiden muaf olup, içlerinden bazıları hile ile emr-i şerifler alıp, madenin zararına sebep olduklarından, bunlara müsaade edilmeyerek, eskiden olduğu gibi başkalarına müdahale ettirilmeyerek, haklarının muhafazasına gayret gösterilmesi hususunda Pâdişah tarafından emr-i şerif verilmiştir (16 Ekim 1807), (BOA, C..ML., nr. 40/1834).

Kastamonu Mutesellimi ve Küre-i Nühâs Emîni Osman Ağa tarafından yazılan 9 Ekim 1807 tarihli dilekçede; Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından İbrahim ve hassa silahşörlerinden Ali, aynı zamanda Küre-i Nühâs Mukâtaası’nın müştereken emîni olan bu beyler, sundukları arz-ı hâl ile Küre- i Nühâs Kastamonu Mukâtaası’nın vergi ve muhakeme gibi işlerde özerk voyvodalık olduğu hâlde, maden emîni tarafından idare olunup, Kastamonu Mutesellimleri ve diğer bazı yetkililer şartlara aykırı olarak, madene bağlı halka haksızca davranışlarda bulunmakta oldukları, bunun da hazineye zarara uğrattığı, bu haksız uygulamaların durdurulması gerektiğini söylemişlerdir. Bundan böyle Küre, Azdavay ve İnebolu kazalarının halkı, vezirler, mirliya ve mütesellimler, voyvoda ve evkâf mütevellileri ve diğer yetkililer taraflarından, diyet, cürm-ü cinayet gibi vergilerle rencide edilmemesi, bütün işleri, tutuklama, emniyet, hapis ve cezalandırılmaları eskiden olduğu gibi, önceki maden emînleri ne şekilde uygulama yapmışlarsa, yine o şekilde uygulamalar yapılması, dışarıdan hiçbir şekilde taarruz ve müdahale olunmaması, 1754 senesindeki emr-i şerif gereğince davranılması ve bununla ilgili emr-i şerif yazılması talebinde bulunulmuştur. Kastamonu Mutesellimi de durumu merkeze bildirmiştir (BOA, C..ML., nr. 40/1834).

Bunun üzerine, Küre-i Nühâs Kazası’nın köylerinin geçici vergilerinin Bakır Madeni’ne verildiği, ancak bedel-i nüzûl hâneleri vergilerinin her sene sancağa gönderildiğinin kayıtlı olduğu bildirilmiştir (24 Ekim 1807), (BOA, C..ML., nr. 40/1834).

6-Madene Bağlı Olan Köyler

Madenin kömür ve kürek işlerinde çalışmakla görevli 28 dîvanı vardır. Bunlardan dokuzu kömür kazmak ve nakletmek, bir kısmı kürekçilik ve diğerleri de imece tâbir olunan hizmetlerde görev almışlardır (BOA, YB..04., nr. 6/52).

Sinop Muhâfızı ve Kastamonu Muhassılı Ferik Hüseyin Paşa Küre-i Nühâs Kazası'na bağlı köylerin madenle irtibatını ve madenin mâhiyetini açıklayan 30 Haziran 1810 tarihli raporunda; Kürekçi, Kömürcü ve İmece grubuna ayrılan dîvanların isimlerini yazmıştır:

Kürekçiliğe muktedir olan dîvanlar; Dîvan-ı Kuru, Dîvan-ı Dereseği, Dîvan-ı Çatak, Dîvan-ı Ersizler, Dîvan-ı Mîrice, Dîvan-ı Uzunöz, Dîvan-ı Salur, Dîvan-ı Karandu.

Kömürcülüğe muktedir olan dîvanlar; Dîvan-ı Kuzluk, Dîvan-ı Ağrı, Dîvan-ı Sarılık Karyesi.

İmece tâbir olunur hizmette istihdâma şâyân dîvanlar; Dîvan-ı Gedefi, Dîvan- ı Deliktaş, Dîvan-ı Tekinsi, Dîvan-ı Kazla, Dîvan-ı Kilisepinarı, Dîvan-ı Gemedere, Dîvan-ı İğdir, Dîvan-ı Kebir Ağı, Dîvan-ı Cüburi (BOA, C..DRB., nr. 8/395).

SONUÇ

Küre'de bakır madenlerinin olması, bölgeyi tarih boyunca önemli kılmıştır. Küre ilçesi bu dönemde madenin çıkarıldığı bir yerleşim yeri olmasının yanı sıra çıkarılan bakırın sanatsal olarak işlendiği, şekillendirildiği ve günlük kullanım için hazırlandığı bir zanaat merkeziydi. Bölgede madencilerin gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak olan meslek grupları da zamanla oluşmuştur. Bakkal, fırıncı, ahçı, terzi, ayakkabıcı, oduncu, nalbant, eyerci (bölge halkı madene odun, ağaç vb. ürün taşımakta kullanmak üzere hayvancılığa oldukça önem vermiştir), hamamcı, müderris, imam gibi meslek grupları da faal idi. Bu sayede cami, mescit, medrese, zaviye, hamam gibi sosyal tesislerin sayısı da madenin gelişimine bağlı olarak artmış ya da gerilemesine bağlı olarak azalmıştır (Kankal, 2004: 124, 128,129).

Küre bakır madenlerinin en büyük müşterisi tabiki Osmanlı merkez idaresi idi. Bakır aynı zamanda Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirlerin bakırcı esnafına da verilirdi. Kastamonu'da bakırdan üretimi yapılan ürünler Osmanlı ülkesinin Doğu eyaletlerinin ihtiyacını karşılamak için de gönderiliyordu. Küre'de çıkarılan bakır, hem Küre'de hem de Kastamonu'da mamûl hâle getirildikten sonra Karadeniz kuzeyine de ihraç olunurdu. İnebolu ve Sinop Limanları aracılığıyla mamûl ürünler Kırım ve Kefe'ye de gönderilirdi. XVI. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı idaresi Küre madenlerini işleten mültezimlere genişçe bir bölgede bakır satma yetkisi vermişti. Örneğin, 1576'da Macaristan'dan çıkan bakırın Küre

mahsulüne zarar vereceği düşüncesiyle Anadolu'ya geçişi yasaklanmış ve Macaristan'dan çıkarılan bakır Rumeli'de sattırılmıştır. Yani, o dönemde Küre'den çıkarılan bakır Macaristan'dan çıkarılan bakırdan daha değerli görülmektedir. Aynı zamanda Küre madenlerinin piyasadaki bakır talebini karşılayamama hâli de bu durum üzerine ortaya çıkmaktadır (Kankal, 2004:120-125).

Küre Bakır Madenleri emanet yöntemi ile işletilmiştir. Madenler İstanbul'daki Darphane-i Âmire'ye bağlı olup, ürettikleri bakır madenini buraya teslim etmek zorundaydılar. Küre'de üretilen bakır İnebolu'dan gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderilmiştir. Bakır ihtiyacı doğan yerlere Darphane-i Âmire parça parça bakır dağıtımı yapabiliyordu. Hazineye teslim olunan bakırın miktarı Başmuhasebe'ye kaydedip, ne kadar bakırın teslim alındığına dair senet buradan verilirdi. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 1801-1821 yılları arasında 81.054 kg ham bakır İstanbul'a gönderilmiştir. İncelenen belgelerden anlaşıldığı üzere bu miktar az kalmaktadır. İnebolu'dan gemiye yüklenen bakırla Darphâne'ye teslim edilen bakır arasında fark olduğu, genellikle Darhâne'ye teslim edilen miktarın İnebolu'dan gemiye verilen miktardan daha az olduğu görülmektedir. Bu eksilmenin sebebi tam olarak anlaşılamamakla birlikte yaşanan deniz kazaları ya da İnebolu'dan gemiye yüklemede farklı ölçü aletlerinin kullanılması gibi nedenlerle, böyle bir farkın ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

1801 tarihinden itibaren yüzyılın ortalarına kadar belgelerde genellikle Küre-i Nühâs Madeni'nden Darphâne'ye nasıl ve ne kadar bakır gönderildiğine ve maden eminliği konusundaki ihtilaflara dair bilgiler bulunmaktadır. 19. Yüzyılın başlarından itibaren Küre-i Nühâs Maden eminliği görevini farklı süreler ve aralıklarla, Kapıcıbaşı Altıkulaçzâde Mehmet Ağa, Lütfullah Ağa, Süleyman Ağa, Abdülbaki Ağa, Destşirinzâde Mehmet Ağa, Eligüzelzâde Mehmet Ağa, Osman Ağa ve Mehmet Arif Efendi yerine getirmiştir.

.Maden üretiminde görevli isimler kömürcü, kürekçi ve taşçı işçiler olup, avâız ve bedel-i nüzul hâneleri gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Küre Bakır Madeni'ni işletme ihalelerinde şartnâmeler göz önünde bulundurularak, özellikle maden halkının da düşünceleri, yazdıkları dilekçe ve arz-ı hâller dikkate alınarak bir sonuca varılmıştır. Hazırlanan şartnâmelerde Kastamonu bakırcı esnafını da korumaya yönelik tedbirler alınmıştır. Maden ocağını işletmek isteyen madencilerden kefil göstermeleri beklenmiştir. Çalışmanın baş kısmında değinildiği üzere, bu maden eminlerine, her sene Darphane'ye belirli bir miktar bakır teslim etmeleri zorunlu kılınmıştır. Bu zorunluluğu yerine getirmesinden sonra arda kalan bakır mültezimin kendi kazancını oluşturmuştur. Eğer, senede

hazineye gönderilmesi gereken bakırdan daha az bakır gönderilmişse, bu maden eminine para cezası olarak yansımıştır.

Bakır Madeni Eminliği için yapılan ihâleler çok uzun süreli olmamıştır. Bunun sebepleri arasında, Küre halkının maden emininin tutum ve davranışlarından memnun olmaması, işletmecinin yeteri kadar bakır çıkartamadığı için gelirinin çok az olduğundan maden ocağını terk etmesi, ki Maden Emni Lütfullah Ağa borcu yüzünden İstanbul'da hapse mahkûm olmuştur. Maden eminlerinin işletme süresini tamamlamadan madeni terk ettiğine de rastlanır. Bu terk sebepleri arasında, işletmecinin işleri idare edemeyip ihâlenin feshini istemesi yer almaktadır.

Küre madenlerinde vergi muafiyeti karşılığında hizmet eden köylüler (hizmetkâran-ı Küre) madenlerde arıtım tesislerinde çalışmakta, madene odun, kömür, tahta temini için uğraşmaktaydılar. Küre madenlerinde görevli kâtiplerden en çok maaşı "hazine kâtibi" alırdı. Bu kişi Osmanlı merkez hazinesine bağlı ve günlük 20 akçe yevmiye alırdı. Diğer kâtipler de ona yardımcı olurlardı. Mağara adı verilen her maden tünelinin başında ayrı bir kâtip bulunurdu. Bunlar da harcamalardan sorumluydular (Farooqi, 1994:214-217).

Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatını ve iş yerini düzenleyen kanunlar bulunmadığından işçilerin talepleri daha iyi bir yaşam ve çalışma koşulları üzerine olmuştur, ancak işveren için bu durum imkânsızdır (Quataert, 1998:34). Çalışmada istifade edilen arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere maden işçileri, haklarının korunması için gayret gösterilmesini, haksızca uygulamaların durdurulmasını maden eminlerinden talep etmişlerdir.

1845 yılında Küre'de bir madenin çökmesiyle birçok madenci işçi hayatını kaybetmiş, sağ olarak kurtulanlar ise tekrar madene girmekten çekinir olmuşlardır. Bu olay madenin işlemesini bir hayli aksatmıştır.

XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'nde iç üretim ihtiyacı karşılamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise ithal edilen malların iç üretimden daha ucuza mal olmasıyla iç üretim zor durumda kalmıştır. Bakır silah üretiminde de kullanılan bir madde olduğu için çok eski devirlerden beri ihracı yasak olmuştur. Devlet aslında kap-kacaktan çok top-tüfek üretimi için bakır maddesine ihtiyaç duymuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı madenleri yabancıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Devlet hem yabancı yatırımcılarla olan münasebetini korumak hem de maden işletme sistemini düzenlemek amacıyla nizamnameler çıkarmış, bu nizamnameler 1861, 1869, 1887 ve 1906 yıllarında çıkarılmıştır. Bu şekilde maden hukuku alanındaki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. (Keskin, 2011:144).

Ancak bu çalışmalar iktisadi ve teknolojik değişmelerin çok hızlı yaşandığı yüzyılın ikinci yarısında pek etkili olmamıştır. Dünyanın birçok yerinde yeni maden yatakları bulunmuş ve yeni teknolojiler kullanılarak bakır üretimi artış göstermiştir. Bakır üretimi büyük sermaye gerektiren bir saha haline gelerek uluslararası faaliyet gösteren entegre devasa firmaların hakimiyetine girmiştir (Genç, 2007:290,291).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1924'te Fransız sermayesi ile kurulmuş olan Balya Kara Aydın Madencilik Şirketi madende çalışmalar yapmış ve orta seviyeden cevher çıkarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1939'da MTA yeni bir program başlatmış ve bölgenin jeolojisini incelemiştir. 1941 yılı verilerinde Türkiye'de açık bulunan maden ocaklarından Ergani ve Kuvarslan bakır maden işletmelerinden bahsedilmiş ancak Küre madenlerinden söz edilmemiştir. 1955'ten itibaren Küre- Aşıköy açık işletmesi Küre Pyrites-Turkish Joint Stock Company tarafından işletilmeye başlanmış ve 1959'da Etibank'a devredilmiştir (Yakupoglu, 2012:43).

Günümüzde de Eti Bakır A.Ş. Küre tesislerine ait bakır sahalarından piritli bakır cevheri üretilmekte olup bakır cevherleri bakır konsantretör tesisinde işlenerek bunlardan bakır konsantresi ve pirit konsantresi elde edilmektedir. Üretilen bakır konsantresi ve pirit konsantresi İnebolu yükleme tesisine taşınarak buradan gemi yoluyla sevkiyatı yapılmaktadır (<http://etibakir.com.tr/tesisler/kure-isletmesi/>).

KAYNAKÇA**Arşiv Kayıtları**

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye (C..ADL.), nr.43/2617.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi Adliye (C..ADL.), nr.23/1114.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C..AS.), nr.165/7251.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C..AS.), nr.10141/44438.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.8/395.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.24/1171.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.30/1468.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.57/2815.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.55/2744.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.38/1885.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.24/1182.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.30/1468.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.33/1622.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.26/1294.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.13/613.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Darphâne (C..DRB.), nr.55/3744.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dâhiliye (C..DH.), nr. 349/17453.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye Defteri (C..ML.), nr.40/1834.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Saray (C..SM.), nr.44/2207.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), YB..O4., nr.6/52

Kitap ve Makaleler

ALTUNBAY, M. (2002). Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, s.1473.

BAYARTAN, M. (2008). XIX.Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-I*, 2008, ss.149-150.

CUMHUR, M. (1998). Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğleri (19-21 Ekim 1998)*, Ankara, s.7-8.

ELDEM, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara.

ERGİNSOY, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul.

FAROQHİ, S. (1994). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1994.

GENÇ, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

İBRET, Ü. (2007). *Küre, Bakır Diyarının Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul.

KANKAL, A. (2004). *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu*, Zafer Matbaası, Ankara.

KARPOV, S.P. (1990). *Italianskie Morskie Respubliki i Iuzhnoe Prichernomor'e v XIII-XV. vv: Problemy Torgovli*, Moskva 1990, Izd-vo Moskovskogo Universiteta.

KARPOV, S.P. (1981). *Trapezundskaia Imperia i Zapadnoevropeiskie Gosudarstva v XIII-XV vv*, Moskva 1981, Izd- vo Moskovskogo Universiteta.

KARPUZ, E. (2002). Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, s. 2.

- KESER, E. M. (2013). *Küre İlçe Analizi*, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, Temmuz.
- KESKİN, Ö. (2019). Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 29/29, ss.125-148.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SAHİLLİOĞLU, H. (1978). Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri, *ODTÜ Gelişme Dergisi Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı*, Ankara 1978, s.4.
- TIZLAK, F. (1993). XIX. yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri. *Prof.Dr. Bayram Kodoman'a Armağan*, Samsun, s.295.
- ÜNAL, M. A. (2006). XVI. Yüzyılda Sinop Tersanesi İçin Canik Sancağı'ndan Malzeme Temini. *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Editör: C. Yılmaz), Samsun, s.248.
- VARLIK, M. B. (1985). Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, s.917.
- YAKUPOĞLU, C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu- Sinop- Çankırı- Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitabevi.
- YAKUPOĞLU, C. (2012). Kastamonu'nun Doğal Zenginliklerinden Küre Madenlerinin Tarihi Arka Planı, *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu'nun Doğal Zenginlikleri Sempozyumu (16-17 Ekim 2012)*, ss.39-43.
- QUATAERT, D. (1985). 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, ss. 915-916.
- QUATAERT, D.-ZÜRCHER E. J. (1998). *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'si'ne İşçiler 1839-1950*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞATAY, N. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku, Doktora Tezi, Ankara.

İnternet

<http://etibakir.com.tr/tesisler/kure-isletmesi/>

<http://www.kastamonukultur.gov.tr/TR-63821/kure.html>

EKLER

Ek-1) Eti Küre Bakır Maden İşletmesi

Ek-2) İnebolu Limanından Bir Görünüm

Ek-3) Bakır Konsantresi